

Stockholms Universitet
Historiska institutionen
B-uppsats
Handledare: Niklas Ericsson

Gustav Bergman
Grupp B1, ht 2010

NOVISEN VID SPISEN

En genusanalys av matlagningsprogram från
1950- och 1960-talen jämfört med idag.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sida
1. INLEDNING	3
1.1 Bakgrund.....	3
1.2 Syfte.....	4
1.3 Tidigare forskning.....	4
1.4 Frågeställningar.....	5
1.5 Metod.....	6
1.6 Källor och litteratur.....	6
1.7 Urval och avgränsningar.....	7
1.8 Introduktion av källmaterialet.....	7
<i>1.8.1 Novisen vid spisen</i>	7
<i>1.8.2 Hemma med Ria</i>	8
<i>1.8.3 Mat</i>	8
<i>1.8.4 Mat/Niklas</i>	8
1.9 Definitioner.....	8
1.10 Disposition.....	9
2. UNDERSÖKNING	9
2.1 Programmens målgrupp.....	9
<i>2.1.1 1950- och 1960-tal</i>	9
<i>2.1.2 2000-tal</i>	10
2.2 Dikotomi och hierarki.....	11
<i>2.2.1 1950- och 1960-tal</i>	11
<i>2.2.2 2000-tal</i>	13
3. SAMMANFATTNING OCH AVSLUTANDE DISKUSSION	14
4. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	17
4.1 Källor.....	17
4.2 Litteratur.....	17
4.3 Internetmaterial.....	18

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

Qvinnorna skapades af Gud för att laga mat.

Charles Emil Hagdahl 1891¹

1950: Andra världskriget hade tagit slut, socialdemokraterna hade varit vid makten, i princip oavbrutet, sedan 1932,² och det svenska folkhemmet, ett begrepp som redan långt innan kriget hade använts av Per Albin Hansson för att förklara sin vision av det framtida Sverige³, var i uppbyggnadsfas. Under denna period (1930-50) ökade antalet hemmafruar lavinartat (från 310 000 till 1 240 000).⁴

Kvinnorna hade fått rösträtt 1919 (det första valet som de fick delta i genomfördes 1921)⁵, och den kvinnliga frigörelsen var fortfarande på uppåtgående.

Mellan 1951 och 1954 uppgick arbetet i hemmet, per dag, till cirka nio timmar för kvinnor (varav matlagning cirka 1½ timme) jämfört med cirka en timme för män (varav ingenting matlagning).⁶

Andelen kvinnor på arbetsmarknaden var vid denna tidpunkt endast cirka 35 %⁷, vilket tyder på att nästan 50 % av alla kvinnor i arbetsför ålder var hemmafruar.⁸

Under 1960-talet började dock debatten kring jämställdhet att ta fart, och under denna period gick familjeidealet från att ha varit konservativt till att bli mer radikalt, att män och kvinnor

¹ Charles Emil Hagdahl, *Kok-konsten som vetenskap och konst* [1891], Hagdahlsakademien (Stockholm 2004), s. 34

² Yvonne Hirdman, *Vi bygger landet: Den svenska arbetarrörelsens historia från Per Götrek till Olof Palme*, (Stockholm 1990), s. 228

³ Yvonne Hirdman, *Vi bygger landet: Den svenska arbetarrörelsens historia från Per Götrek till Olof Palme*, (Stockholm 1990), s. 186

⁴ hemmafru. <http://www.ne.se/lang/hemmafru>, Nationalencyklopedin, 2010-12-18 kl 14:19

⁵ kvinnlig rösträtt. <http://www.ne.se/lang/kvinnlig-rostratt>, Nationalencyklopedin, 2010-12-17, kl 14:45

⁶ Carin Boalt, "Tid för hemarbete. Hur lång tid då?" i Brita Åkerman m fl, *Den okända vardagen – om arbetet i hemmet* (Stockholm 1983), s. 45-46

⁷ Alva Myrdal & Viola Klein, *Kvinnans två roller* (Stockholm 1957), s. 62

⁸ Eftersom kvinnorna utgör nästan exakt 50 % av befolkningen, och männen på arbetsmarknaden utgör 65 % borde kvinnorna vara lika många. Om vi, i detta räkneexempel, sätter 100 % till 100 personer är det alltså 65 män och 35 kvinnor på arbetsmarknaden. För att få en jämn könsfördelning borde det också vara 65 kvinnor som förvärvsarbetar, men det är det inte. 35 av 65 är 53,8 %. Alltså: Lite fler än 50 % av alla kvinnor förvärvsarbetade, vilket ger att lite färre än 50 % var hemmafruar.

skulle ha *samma roll* i familjen.⁹ Andelen hemmafruar minskade drastiskt under 70- och 80-talen, från att 1968 varit cirka 50 % till att år 1981 vara färre än 20 %.¹⁰

Denna förändringsprocess har sedan fortsatt, och år 2009 var endast 2 % av kvinnorna i Sverige hemmafruar.¹¹

1.2 Syfte

Syftet med denna undersökning är att utifrån ett genusperspektiv analysera kvinnor och mäns roll bakom spisen, från 1950-talet till idag, med utgångspunkt i matlagningsprogram från både 50-60-talet och 2000-talet

1.3 Tidigare forskning

Christina Axelsson diskuterar i sin avhandling *Hemmafrun som försvann: Övergången till lönearbete bland gifta kvinnor i Sverige 1968-1981* bland annat drivkrafter bakom och följer av hemmafruarnas övergång till lönearbete.¹² En av följderna, säger Axelsson, blev att strukturen inom hushållet förändrades, vilket Susanne Pohlman-Ericsson spinner vidare på i sin uppsats *Könsroller och jämställdhet i familjen*.¹³ Pohlman-Ericsson visar på att dagens familjer är långt mer jämställda än tidigare, och att arbetsfördelningen i hemmet har förändrats, så att männen känner mer ansvar (eller i alla fall förväntas känna mer ansvar) över hushållet, med exempelvis matlagning och städning. Utifrån denna förändring kan man anta att även matlagningsprogrammets målgrupp bör ha förändrats, från att på 1950-talet ha riktat sig mer mot kvinnor till att idag blivit mer inriktat mot båda könen.

Går detta att se i mitt material? Finns det någon skillnad i programmets målgrupp mellan 1950-talet och idag?

⁹ Christina Axelsson, *Hemmafrun som försvann: Övergången till lönearbete bland gifta kvinnor i Sverige 1968-1981* (Stockholm 1992), s. 6 och 148

¹⁰ Christina Axelsson, *Hemmafrun som försvann: Övergången till lönearbete bland gifta kvinnor i Sverige 1968-1981* (Stockholm 1992), s. 67; Se även Jonas Qvarsebo, "Hemmafruns sista suck", *Populär historia nr 3*, 2006 (Lund 2006)

¹¹ Statistiska Centralbyrån (SCB), *På tal om kvinnor och män: En lathund om jämställdhet*, (Örebro 2010), s. 45

¹² Christina Axelsson, *Hemmafrun som försvann: Övergången till lönearbete bland gifta kvinnor i Sverige 1968-1981* (Stockholm 1992)

¹³ Susanne Pohlman-Ericsson, "Könsroller och jämställdhet i familjen", i Marie-Louise Bardh m fl *Tabula Rasa? Könets betydelse för identitet och livsvillkor* (Linköping 2002)

Yvonne Hirdman formulerar i sin artikel *Genussystemet. Reflexioner [sic] kring kvinnors sociala underordning* en teori om genussystem, dess former och dess upprätthållande och förstörande krafter.¹⁴ Hirdman hävdar att genussystemet är den grundläggande ordning som skapar förutsättningar för andra ordningar, det vill säga att det först och främst är utifrån genus som vi ordnar människorna på både ett socialt, ekonomiskt och politiskt plan.¹⁵ Genussystemet, menar Hirdman, vilar på två ”logiker”: den första om dikotomin, eller isärhållandet, mellan kvinnligt och manligt, och den andra om hierarkin, eller den *manliga normativiteten*, det vill säga att mannen är norm i samhället.

Dessa två logiker verkar sedan i alla områden, från psykiskt till fysiskt, från egenskaper till platser och allt där emellan,¹⁶ vilket då även omfattar köket och matlagningen. Hirdman säger vidare att det finns tre nivåer i samhället som dessa logiker kan finnas på: Kulturell överlagring (det vill säga tankefigurer, ideal), social integration (institutioner, arbetsplats, arbetsfördelningen mellan könen) och till sist socialisering (individnivå).¹⁷

Kan jag i mitt material se någon dikotomi mellan män och kvinnor i deras, i det här fallet gemensamma, roll bakom spisen? Och kan jag se en manlig normativitet i materialet? Och, om jag kan se det, finns det då någon eller några skillnader mellan dikotomin och hierarkin på 1950- och 1960-talen och 2000-talet?

1.4 Frågeställningar

- Vilken målgrupp har matlagningsprogrammen? Går det att se någon skillnad mellan 1950- och 1960-talen och 2000-talet? Vilken är skillnaden?
- Går det att se någon dikotomi mellan män och kvinnor i deras, i det här fallet gemensamma, roll bakom spisen? Går det att se denna dikotomi på flera nivåer? Går det att se någon skillnad i denna dikotomi mellan 1950- och 1960-talet och 2000-talet?
- Går det att se om det finns en *manlig normativitet* i denna roll? Finns den på flera nivåer? Är det någon skillnad i detta mellan 1950- och 1960-talet och 2000-talet?

¹⁴ Yvonne Hirdman, ”Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 9, nr 3 (1988)

¹⁵ Yvonne Hirdman, ”Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 9, nr 3 (1988), s. 51

¹⁶ Yvonne Hirdman, ”Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 9, nr 3 (1988), s. 52

¹⁷ Yvonne Hirdman, ”Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 9, nr 3 (1988), s. 52-53

1.5 Metod

I den här undersökningen inriktar jag mig på genusskillnader i och mellan de fyra olika matlagningsprogram jag ska titta på. För att kunna besvara mina frågor (*Vad har programmen för målgrupp? Går det att se någon dikotomi mellan män och kvinnor i deras, i det här fallet gemensamma, roll bakom spisen? Går det att se om det finns en manlig normalitet i denna roll? samt Går det att se någon skillnad i detta mellan 1950-talet och 2000-talet?*) kommer jag att titta på hur män och kvinnor *framställs* i dessa TV-program, samt, om det är möjligt, hur de *betraktas*. Finns det tendenser i språket? Hur vänder de sig till tittarna? Vilka kläder har programledarna? och så vidare.

Jag ska också titta på miljön de befinner sig i. Befinner sig män och kvinnor i olika köksmiljöer? Hur ser inredningen ut?

Vem vänder sig programledarna till? Hur pratar de? Och vad pratar de om?

1.6 Källor och litteratur

Källorna jag har använt mig av är fyra olika TV-program, två från 50- och 60-talet (*Novisen vid Spisen* och *Hemma med Ria*) och två från 2000-talet (*Mat* och *Mat/Niklas*). I varje av de två tidsperioderna har ett av programmen en manlig programledare och det andra en kvinnlig. Dessa fyra TV-program finns tillgängliga i Kungliga Bibliotekets audiovisuella samling Svensk Mediedatabas (SMDDB) i Stockholm. Alla dessa program behandlar, helt eller delvis, samma område: Matlagning.

Ur en källkritisk synpunkt fungerar mina källor mycket bra, eftersom jag tittar på dem som en kvarleva, och inte som en berättande källa, det vill säga att jag använder de tendenser och eventuella subjektiviteter som finns i mina källor i min undersökning. Det intressanta i min undersökning är inte *vad* de säger utan *hur* de säger det, vilket gör att de saker som skulle ha varit ett källkritiskt problem om man hade intresserat sig för vad programmen berättar för mig istället blir intressanta saker att undersöka.¹⁸

Även den referenslitteratur jag har använt mig av tycker jag fungerar bra ur ett källkritiskt perspektiv. Majoriteten av min litteratur har en god källhänvisning, och är i stort sett inte tendensiös, vilket gör att jag tycker att den lämpar sig bra till att ha som grund för min uppsats.

¹⁸ Jag är alltså inte intresserad av hur man tillagar blomkål i ugn, utan av programledarnas beteende när de lagar blomkål i ugn.

1.7 Urval och avgränsningar

Jag har i min undersökning tittat på fyra olika TV-program. Av dessa program har jag undersökt ett avsnitt, förutom i ett av programmen, *Novisen vid spisen*, då jag har undersökt två avsnitt.¹⁹ Urvalet har i de två programmen från 2000-talet varit slumpvis, medan det i programmen från 50- och 60-talen inte har varit det. Där har jag undersökt de program som funnits tillgängliga.²⁰ Anledningen till att jag valt att undersöka bara ett avsnitt i varje programserie är dels att urvalet på 50- och 60-talet inte har varit så stort, samt av rena tidsskäl. *Novisen vid spisen*, programmet där jag valt att undersöka två avsnitt, är varje avsnitt endast cirka 7 minuter långa, vilket är anledningen till att jag undersökt två stycken. I de andra programserierna har avsnitten varit minst 30 minuter långa.

Det finns ett problem med att jag inte har ett mer omfattande underlag till min undersökning. Jag kan kanske inte helt säga att mina resultat kommer att vara helt allmängiltiga, men jag tror ändå att mina resultat kommer att gå att använda, åtminstone i någon utsträckning.

Men det finns också en fördel med att inte ha ett så stort underlag. Eftersom denna undersökning är en *kvalitativ* undersökning och inte en *kvantitativ* krävs det att jag ska kunna analysera mitt underlag grundligt, vilket jag inte hade kunnat göra om det hade varit för stort.

1.8 Introduktion till källmaterialet

1.8.1 *Novisen vid spisen*

I det här programmet står två män bakom spisen. Den blivande mästerkocken Tore Wretman och journalisten, novisen vid spisen, Folke Olhagen lagar mat tillsammans. Programserien är en husmorfilm, en slags informativa reklamfilmer, som sändes eftermiddagstid på biografen

¹⁹ *Mat*, Stockholm: SVT, SVT1, 2001-09-19 17:20-18:00; *Mat/Niklas*, Stockholm: SVT, SVT1, 2005-06-09 20:00-20:30; *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26; *Veckorevy 1951-10-01 Novisen vid spisen*, (Proveniens Husmorsfilms AB. MA november 1975), SVT; *Veckorevy 1952-03-17 Novisen vid spisen*, (Proveniens SF (Beställningsfilm för Husmorsfilm). agv maj) 1973, SVT

²⁰ I *Novisen vid spisens* fall de två avsnitt som finns bevarade och i *Hemma med Rias* fall det avsnitt som funnits digitaliserat.

från 1952. Husmorsfilmerna var cirka en timme långa och bestod av kortare filmer, cirka 7 minuter. *Novisen vid spisen* var en sådan kort film.²¹

1.8.2 Hemma med Ria

Ria Wägner var en av Sveriges mest folkkära TV-personligheter, och hon debuterade 1956 med programmet *Hemma med Ria*,²² där hon tillsammans med gäster diksuterar, och utför, matlagning och andra uppgifter i hemmet. Programmet fortsatte att sändas till 1966.²³

1.8.3 Mat

Ett matlagningsprogram i SVT under ledning av kocken Tina Nordström och journalisten Tomas Tengby. Sändes 2001-03.²⁴

1.8.4 Mat/Niklas

Matmagasin i SVT där kocken Niklas Ekstedt är programledare. Började sändas 2005, och det sänds fortfarande, men nu under namnet Niklas Mat.²⁵

1.9 Definitioner

Jag kommer i denna uppsats diskutera kring begreppen *dikotomi* och *hierarki*. Dessa två begrepp är hämtade ur Yvonne Hirdmans artikel *Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning*. Definitionerna nedan är Hirdmans egna, och är citerade ur artikeln.²⁶

Dikotomi: ”isärhållandets tabu: manligt och kvinnligt bör inte blandas.”

Hierarki: ”det är mannen som är norm. Det är män som är människor, därmed utgör de normen för det normala och det allmängiltiga”

²¹ husmorsfilmer. <http://www.ne.se/husmorsfilmer>, Nationalencyklopedin, 2010-12-15, kl 12.22

²² Ria Wägner. <http://www.ne.se/ria-wagner>, Nationalencyklopedin, 2010-12-15, kl 12.28

²³ Sveriges Radio A: TV-program (textruta). <http://www.ne.se/sveriges-radio-ab/tv-program>, Nationalencyklopedin, 2010-12-15, kl 12.29

²⁴ Tina Nordström. <http://www.ne.se/lang/tina-nordstrom>, Nationalencyklopedin, 2010-12-15, kl 12.38

²⁵ Niklas Ekstedt. <http://www.ne.se/niklas-ekstedt>, Nationalencyklopedin, 2010-12-15, kl 12.55

²⁶ Yvonne Hirdman, ”Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 9, nr 3 (1988), s. 51

1.10 Disposition

Undersökningen presenteras tematiskt, först med en *introduktion* kring källmaterialet, sedan utefter frågeställningarna. Efter introduktionen följer ett avsnitt som behandlar frågeställningen om målgrupp, uppdelad i två underavsnitt, ett om 1950- och 1960-talets program och ett om 2000-talets program. Sedan följer ett liknande avsnitt, som behandlar frågeställningarna kring *hierarki* och *dikotomi*, också den uppdelad i två underavsnitt på samma sätt som det tidigare avsnittet.

2. UNDERSÖKNING

2.1 Programmens målgrupp

2.1.1 1950- och 1960-tal

Det ena avsnittet av de två ur serien *Novisen vid Spisen* börjar med att en kvinna står framför spisen. Kvinnan står och rör i en kastrull, iklädd förkläde och säger ”*Så här långt var det nog rätt. Men hur skulle jag göra sen? Vad var det novisen vid spisen sa?*”²⁷

Vidare är samma kvinna med under hela programmet (detta gäller båda programmen), men nu iklädd kavaj och hennes uppgift är att hålla i mikrofonen.²⁸ Till henne vänder sig de båda herrarna sällan.

I övrigt säger Tore Wretman eller Folke Olhagen i princip aldrig någonting som refererar till tittarna, de talar endast med varandra.

Den här inledningen på avsnittet samt att programmen faktiskt sändes som en del i husmorsfilmerna på dagtid råder det inget tvivel om att målgruppen för programmet var just kvinnor, och i synnerhet hemmafruar.

Vad gäller *Hemma med Ria* är det svårare att tydligt se en målgrupp. I detta program behandlas inte bara matlagning, utan även andra saker så som dukning, ljussättning och andra

²⁷ *Veckorevy 1951-10-01 Novisen vid spisen*, (Proviens Husmorsfilms AB. MA november 1975), SVT, 00:00:00-00:00:09

²⁸ Se både *Veckorevy 1951-10-01 Novisen vid spisen*, (Proviens Husmorsfilms AB. MA november 1975), SVT och *Veckorevy 1952-03-17 Novisen vid spisen*, (Proviens SF (Beställningsfilm för Husmorsfilm). agv maj) 1973, SVT

små saker som piffar upp i hemmet.²⁹ I programmet har hon diverse gäster, som lagar mat, eller göra andra saker. Och dessa personer är både män och kvinnor.³⁰ Ria Wägner svarar också på läsebrev, i det här fallet om att ”duka med ljus”,³¹ och hon läser ur två brev: ett från en kvinna och ett från en man.³² Detta, tillsammans med att gästerna är av båda könen, talar för att programmet skulle ha en blandad målgrupp. Men när jag man lyssnar på hur Wägner presenterar mannens brev (”Och så kom det brev från män också!”³³) får jag uppfattningen att det inte är så vanligt att män skickar in brev, samt att Wägner är aningen förvånad.

Och vad gäller matlagningen, i det här fallet bakning, är gästen en kvinna, som har med sig sina två tvillingdöttrar.³⁴ Rent utseendemässigt är hon väldigt lik *Novisen vid spisen* bild av en husmoder, med uppiffat hår och förkläde.³⁵

Utifrån allt detta skulle jag säga att *Hemma med Rias* huvudsakliga målgrupp ändå är kvinnor, även om det inte är lika tydligt som i fallet *Novisen vid spisen*.

2.1.2 2000-tal

I både *Mat* och *Mat/Niklas* har jag haft väldigt svårt att se på programmens innehåll vilken målgrupp de har. I båda programmen talar de väldigt allmänt, och jag har svårt att se om programmet skulle vara riktad till någon speciell grupp.

I *Mat/Niklas* talar de lite om läsarbrev som skickats in. Mängden läsarbrev var stor och för att illustrera det lästes breven upp, av både manliga och kvinnliga röster, i mun på varandra, tills det bara blir en enda stor kakofoni av allting.³⁶ Man kan dessutom skymta namnen på en del av de brev som läses upp (då kameran panorerar över dem) och när det är ett manligt namn så läser en mansröst upp texten, vilket jag tolkar som att alla manliga brev fått manliga röster och alla kvinnliga brev fått kvinnliga röster, vilket i sin tur tyder på att programmet skulle ha en ganska blandad målgrupp av män och kvinnor, eftersom det var ungefär lika många manliga röster som kvinnliga röster.

²⁹ Se hela programmet *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26

³⁰ *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, se till exempel 00:05:47-00:14:55, 00:15:05-00:20:30 eller 00:28:30-00:30:40

³¹ *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, 00:21:30-00:21:33

³² *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, 00:21:25-00:24:07

³³ *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, 00:23:05-00:23:09

³⁴ *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, se till exempel 00:01:50-00:05:47 och 00:39:50-00:43:30

³⁵ Jämför med *Veckorevy 1951-10-01 Novisen vid spisen*, (Proveniens Husmorsfilms AB. MA november 1975), SVT, 00:00:00-00:00:09

³⁶ *Mat/Niklas*, Stockholm: SVT1, 2005-06-09 20:00-20:30, 00:01:03-00:01:33

I resten av programmet, och i *Mat*, tycker jag att det är väldigt svårt att på något sätt avgöra vilken målgruppen är, vilket tyder på att den är blandad.

2.3 Dikotomi och hierarki

2.2.1 1950- och 1960-tal

Denna kvinna som endast håller i mikrofonen i *Novisen vid spisen* tycker jag är ett intressant inslag. Hon talar aldrig med männen som lagar mat, och de talar aldrig med henne. Endast en gång gör Folke Olhagen något som tyder på att hon skulle vara där: Han tar en sked soppa för att smaka, men ångrar sig och sträcker fram skeden mot kvinnans mun, som något förvånad smakar, fortfarande utan att säga någonting.³⁷

Här finns en tydlig dikotomi mellan männen och kvinnan: De är programledare, och talar mycket, medan kvinnan bara är där för att lära, och eventuellt för att se till att ljudupptagningen fungerar. Det finns inget fysiskt isärhållande, kvinnan är på samma plats som männen, här verkar istället dikotomin på en mer psykisk nivå. Männen är karismatiska och har en bra personlig dynamik mellan sig. De har personligheter. Kvinnan är med som en galjonsfigur. Hon säger ingenting och visar knappt några som helst känslouttryck. Det finns också ett tydligt isärhållande på deras uppgifter. Kvinnan får den enkla uppgiften att hålla i mikrofonen, medan männen lagar mat.

Vad gäller hierarkin är detta svårare att avgöra. Att säga att de utgår från mannen som norm skulle vara att dra för stora växlar av programmet. Det är ju onekligen männen som är i fokus, det är männen som de utgår ifrån, men de befinner sig ändå i denna "kvinnliga miljö"³⁸ och behandlar för tiden föga manliga områden. Dessutom finns det ingenting som tyder på att det här programmet utgår från, som Hirdman uttrycker sig, att "det är män som är människor".³⁹

³⁷ *Veckorevy 1951-10-01 Novisen vid Spisen*, (Proveniens Husmorsfilms AB. MA november 1975), SVT, 00:07:15-00:07:25

³⁸ Vilket jag inte tycker att det är obefogat att kalla det. Om man tittar i Carin Boalt, "Tid för hemarbete. Hur lång tid då?" i Brita Åkerman m fl, *Den okända vardagen – om arbetet i hemmet* (Stockholm 1983), framgår tydligt att hemarbetet var en kvinnlig arena, och kanske framför allt vad gäller matlagningen.

³⁹ Yvonne Hirdman, "Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 9, nr 3 (1988), s. 52

Vad gäller *Hemma med Ria* har hon fysiskt en mer klassisk dikotomi än vad *Novisen vid spisen* har. I köket är det kvinnor,⁴⁰ det är den kvinnliga arenan. Männerna som är med sitter ute i vardagsrummet och gör andra saker. Men det är också så att Ria Wagners manliga gäster har någon egenskap, eller färdighet som gör att de är med: En spelar cittera,⁴¹ en annan bygger dockor⁴² och en tredje har byggt en ljusstake.⁴³ Kvinnorna som är med, däremot (förutom kvinnan som är i köket), är endast med som ”bihang”, de har bara följt med sina män som gäster. Här kan man verkligen tala om en dikotomi på psykisk nivå.

I *Hemma hos Ria* tycker jag mig också se en hierarki som jag inte kunde se i *Novisen vid spisen*. Som jag nämnt tidigare har männen i programmet någon färdighet som de visar upp, medan de flesta kvinnorna bara följt med männen som gäster. Männerna visar upp sina färdigheter och får beundran av Wagner och från de andra kvinnorna i programmet. Något som jag tycker är mycket talande för resten är inledningen av programmet där en man spelar på sin cittera, medan hans fru sitter tyst bredvid med händerna knäppta i knäet och ser på honom med en tillgiven blick när han spelar.⁴⁴

Det är som synes stor skillnad på dessa program om man tittar på dikotomin och hierarkin. *Novisen vid spisen* har ingen tydlig hierarki, inte heller någon fysisk dikotomi, vilket finns i *Hemma med Ria*.

Ytterligare skillnader kan vi se i den *miljö* programmen utspelar sig i. *Novisen vid spisen* utspelar sig visserligen i en köksmiljö som ser ut som ett vanligt hem, med skåp, diskbänk, spis skålar och så vidare. Folke Olhagen refererar också några gånger till detta kök som att det skulle vara i hans hem (”Aj då, det var ju synd att jag inte har någon citron hemma”,⁴⁵ ”Ja, jag har faktiskt lite sur grädde hemma, men den hade jag tänkt använda till sillen”⁴⁶), men om man tittar på hur klippningen av programmet ser ut är det tydligt att detta inte är hemma

⁴⁰ *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, se till exempel 00:01:50-00:05:47 och 00:39:50-00:43:30

⁴¹ *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, se till exempel 00:00:00-00:00:22, 00:05:47-00:14:54 eller 00:35:40-00:39:35

⁴² *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, 00:15:00-00:21:24

⁴³ *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, 00:29:30-00:30:38

⁴⁴ *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, 00:00:00-00:00:22

⁴⁵ *Veckorevy 1952-03-17 Novisen vid spisen*, (Proveniens SF (Beställningsfilm för Husmorsfilm). agv maj) 1973, SVT, 00:03:52-00:03:56

⁴⁶ *Veckorevy 1952-03-17 Novisen vid spisen*, (Proveniens SF (Beställningsfilm för Husmorsfilm). agv maj) 1973, SVT, 00:04:00-00:04:03

hos Folke Olhagen utan i en studio. Flera gånger visas ljudteknikern i bild, och någon gång filmas det till och med inifrån ljudhytten.⁴⁷

I köket finns två fönster: En på den vänstra sidan av köksbänken och en på den högra sidan, och det är i ett av de här fönstren som ljudteknikern syns. Intressant är att ljudteknikern i de två programmen inte sitter i samma fönster. I det ena programmet sitter han i det vänstra, och i det andra programmet sitter han i det högra.⁴⁸ Och i det programmet han sitter i det vänstra fönstret filmar de nästan ingenting på det högra, och vice versa, vilket definitivt visar att de inte försöker dölja ljudteknikern. De vill inte dölja att de är i en studio, utan tvärtom; visa på en professionalism, att de faktiskt är i en TV-studio och inte hemma hos Olhagen.

I *Hemma med Ria* är det hela lite annorlunda. Här finns inga mikrofoner, inga mixerbord eller ljudtekniker. Här finns det istället flera rum, varav ett vardagsrum, stort och inrett (soffor, tavlor, väggklockor), där gästerna sitter och umgås,⁴⁹ här finns en hushållerska som dukar, fixar och serverar⁵⁰ och allt avslutas med ett stort kafferep med alla gäster.⁵¹ Ingenting som talar för att det skulle vara inspelat i en studio, utan man får känslan av att man är just hemma hos Ria.

Här finns återigen en uppenbar skillnad mellan *Novisen vid spisen* och *Hemma med Ria*. I *Novisen vid spisen* är det övertydligt att de är i en studio, medan det i *Hemma med Ria* inte finns något som talar för att det skulle vara inspelat i en studio.

2.2.2 2000-tal

I både *Mat* och *Mat/Niklas* är programledarna ensamma i köket, men med en person utanför bild som de för en dialog med. I *Mat*, där Tina Nordström är programledare, är det en man

⁴⁷ *Veckorevy 1951-10-01 Novisen vid spisen*, (Proveniens Husmorsfilms AB. MA november 1975), SVT, 00:00:20-00:00:22, 00:00:44-00:00:45, 00:01:05-00:01:07, 00:02:49-00:03:00, 00:03:26-00:03:36, 00:05:47-00:06:23; *Veckorevy 1952-03-17 Novisen vid spisen*, (Proveniens SF (Beställningsfilm för Husmorsfilm). agv maj) 1973, SVT, 00:00:00-00:00:03, 00:00:47-00:00:51, 00:04:00-00:04:11, 00:04:35-00:04:46

⁴⁸ Se till exempel *Veckorevy 1951-10-01 Novisen vid spisen*, (Proveniens Husmorsfilms AB. MA november 1975), SVT, 00:00:20-00:00:22 och *Veckorevy 1952-03-17 Novisen vid spisen*, (Proveniens SF (Beställningsfilm för Husmorsfilm). agv maj) 1973, SVT, 00:00:00-00:00:03

⁴⁹ *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, se till exempel 00:00:00-00:01:13

⁵⁰ *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, 00:00:35-00:00:40, 00:43:36-00:44:28

⁵¹ *Hemma med Ria*, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26, 00:43:36-00:44:28

som hon pratar med,⁵² i *Mat/Niklas*, där Niklas Ekstedt är programledare är det en kvinna som han pratar med.⁵³

Här skulle man kunna dra slutsatser om en fysisk dikotomi mellan mannen i köket framför kameran, och kvinnan som inte får vara med i bild (i *Mat/Niklas*), men då skulle man också kunna dra samma slutsats i *Mat*, fast tvärtom: Kvinnan är i köket framför kameran och mannen får inte vara med i bild. Därför skulle jag säga att det inte finns någon påtaglig fysisk dikotomi varken i *Mat* eller *Mat/Niklas*.

På samma sätt skulle man kunna försöka dra slutsatser om den psykiska dikotomin, om programledarnas framställning. Men även här blir problemet att de är så oerhört lika. Båda två talar ganska fort och kommenterar sin matlagning på liknande sätt.⁵⁴

Jag har också svårt att se någon hierarki i programmen, återigen för att de är så lika, men med ”omvända könsroller” om man jämför programmen med varandra.⁵⁵

Även miljön är väldigt lika. Båda programmen visar upp ett kliniskt rent kök, men inte något industrikök, utan med mycket träbänkar och välfyllda hyllor i bakgrunden.⁵⁶ Även kameraarbetet och den tekniska framställningen av programledarna är oerhört lika.

3. SAMMANFATTNING OCH AVSLUTANDE DISKUSSION

I de program som jag undersökt har jag på 50- och 60-talet (i programmen *Hemma med Ria* och *Novisen vid Spisen*) kunnat se en viss dikotomi och hierarki, något som jag inte har gjort på 2000-talets program (*Mat* och *Mat/Niklas*).

På 50- och 60-talet fanns det en viss dikotomi inom programmen, men jag har också sett att det var skillnad i vilken miljö som programledarna befann sig i. I *Novisen vid Spisen* var de manliga programledarna i en studio, vilket det inte gjordes några försök att dölja (kanske

⁵² *Mat*, Stockholm: SVT, SVT1, 2001-09-19 17:20-18:00

⁵³ *Mat/Niklas*, Stockholm: SVT1, 2005-06-09 20:00-20:30

⁵⁴ Jämför till exempel *Mat/Niklas*, Stockholm: SVT1, 2005-06-09 20:00-20:30, 00:13:08-00:14:07 och *Mat*, Stockholm: SVT, SVT1, 2001-09-19 17:20-18:00, 00:21:00-00:21:50

⁵⁵ Vad jag menar här är alltså att Niklas Ekstedt och Tina Nordström är lika i sitt utförande och att deras ”sidekick”, eller vad man ska kalla dem, också betar sig väldigt lika samt att förhållandet mellan programledaren och sidekicken är väldigt lika i båda programmen.

⁵⁶ Jämför till exempel *Mat/Niklas*, Stockholm: SVT1, 2005-06-09 20:00-20:30, 00:14:04-00:14:10 och *Mat*, Stockholm: SVT, SVT1, 2001-09-19 17:20-18:00, 00:32:19-00:32:36

snarare tvärtom: klippningen av programmet framhöll att de var i en studio), medan det i *Hemma med Ria* inte fanns något som talade för att de inte var just hemma hos Ria.

Utifrån Yvonne Hirdmans idéer om *genuskontrakt*, i *Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning* går det att ge en förklaring till detta. Hirdman menar att det inom varje samhälle finns ett ”kontrakt”, som bestämmer hur relationen mellan könen ser ut.⁵⁷ Detta kontrakt verkar sedan på de tre nivåerna jag nämnt tidigare,⁵⁸ och på 1950-talet fanns det bevisligen ett genuskontrakt som sade att köket var kvinnans revir.⁵⁹ Men det fanns också en klausul i kontraktet som sade att arbetsmarknaden huvudsakligen var till för män.⁶⁰

Och om vi tittar på *Novisen vid spisen* och *Hemma med Ria* kan vi se att det hemma hos Ria är kvinnor i köket, medan det i *Novisen vid spisen* är män. Hur kan det komma sig? Svaret på detta är professionalism. I *Novisen vid spisen* är männen inte hemma, de är i en studio. Männens matlagning sker endast på en professionell nivå.⁶¹

Dagens genuskontrakt på den här punkten är inte alls lika starkt idag som för 50 år sedan, och det har jag också sett i mitt material: I programmen från 2000-talet finns ingen skillnad i professionalism som det fanns på 1950- och 1960-talet.

På samma sätt kunde jag i programmen från 50- och 60-talen tydligt se att målgruppen var kvinnor, något som jag inte alls kunde se i de moderna programmen. Detta går precis i linje med det Christina Axelsson i sin avhandling *Hemmafrun som försvann: Övergången till lönearbete bland gifta kvinnor i Sverige 1968-1981*⁶² och Susanne Pohlman-Ericsson i sin uppsats *Könsroller och jämställdhet i familjen*⁶³ diskuterar: I och med att kvinnorna mer och mer började förvärvsarbeta förändrades familjestrukturen, och matlagningen gick från att ha

⁵⁷ Hirdman, Yvonne, ”Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 9, nr 3 (1988), s 54-55

⁵⁸ Se 1.3 Tidigare forskning på s. 5

⁵⁹ Se till exempel Carin Boalt, ”Tid för hemarbete. Hur lång tid då?” i Brita Åkerman m fl, *Den okända vardagen – om arbetet i hemmet* (Stockholm 1983), s. 45-46; Christina Axelsson, *Hemmafrun som försvann: Övergången till lönearbete bland gifta kvinnor i Sverige 1968-1981* (Stockholm 1992) samt Susanne Pohlman-Ericsson, ”Könsroller och jämställdhet i familjen”, i Marie-Louise Bardh m fl *Tabula Rasa? Könets betydelse för identitet och livsvillkor* (Linköping 2002), s. 106-111

⁶⁰ Se till exempel tabellen i Alva Myrdal & Viola Klein, *Kvinnans två roller* (Stockholm 1957), s. 62

⁶¹ Även om Tore Wretman och Folke Olhagen gör mycket som strider mot det här genuskontraktet i *Novisen vid spisen* och troligtvis har påverkat en hel del positivt på synen på män som lagar mat.

⁶² Christina Axelsson, *Hemmafrun som försvann: Övergången till lönearbete bland gifta kvinnor i Sverige 1968-1981* (Stockholm 1992)

⁶³ Susanne Pohlman-Ericsson, ”Könsroller och jämställdhet i familjen”, i Marie-Louise Bardh m fl *Tabula Rasa? Könets betydelse för identitet och livsvillkor* (Linköping 2002)

varit en kvinnlig roll till att idag blivit en mer eller mindre könsneutral roll, och i och med att matlagningen blivit mer könsneutral har också matlagningsprogrammets målgrupp blivit det.

Och trots att det är så som Pohlman-Ericsson säger, att männen idag ännu inte fullt ut ”tillträtt som medansvarig i hemmiljön”,⁶⁴ kan vi ändå konstatera att utvecklingen går åt rätt håll. Dessa genuskontrakt, som Hirdman talar om, sitter djupt rotade och förändras bara ytterst lite och ytterst sällan, men onekligen har utvecklingen gått fort, och på alla plan är könen mer jämställda nu än vad de var på 1950-talet. Och kanske är det så att om ytterligare 60 år kommer Hirdmans teori om genussystemet att vara helt utagerad, och att vi då skriver perfekt jämställda kontrakt med varandra.

⁶⁴ Susanne Pohlman-Ericsson, ”Könsroller och jämställdhet i familjen”, i Marie-Louise Bardh m fl *Tabula Rasa? Könets betydelse för identitet och livsvillkor* (Linköping 2002), s. 111

4. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

4.1 Källor

Otryckta källor i Kungliga Bibliotekets audiovisuella samling Svensk Mediedatabas (SMDB), Stockholm:

Mat, Stockholm: SVT, SVT1, 2001-09-19 17:20-18:00

Mat/Niklas, Stockholm: SVT, SVT1, 2005-06-09 20:00-20:30

Hemma med Ria, (Stockholm: Sveriges radio, 1963) sänt 1963-11-26

Veckorevy 1951-10-01 Novisen vid spisen, (Proveniens Husmorsfilms AB. MA november 1975), SVT

Veckorevy 1952-03-17 Novisen vid spisen, (Proveniens SF (Beställningsfilm för Husmorsfilm). agv maj) 1973, SVT

4.2 Litteratur

Axelsson, Christina, *Hemmafrun som försvann: Övergången till lönearbete bland gifta kvinnor i Sverige 1968-1981* (Stockholm 1992)

Boalt, Carin, "Tid för hemarbete. Hur lång tid då?" i Brita Åkerman m fl, *Den okända vardagen – om arbetet i hemmet* (Stockholm 1983)

Hagdahl, Charles Emil, *Kok-konsten som vetenskap och konst* [1891], Hagdahlsakademien (Stockholm 2004)

Hirdman, Yvonne, "Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 9, nr 3 (1988)

Hirdman, Yvonne, *Vi bygger landet: Den svenska arbetarrörelsens historia från Per Götrek till Olof Palme*, (Stockholm 1990)

Myrdal, Alva & Klein, Viola, *Kvinnans två roller* (Stockholm 1957)

Pohlman-Ericsson, Susanne, "Könsroller och jämställdhet i familjen", i Marie-Louise Bardh m fl *Tabula Rasa? Könets betydelse för identitet och livsvillkor* (Linköping 2002)

Qvarsebo, Jonas, "Hemmafruns sista suck", *Populär historia* nr 3, 2006 (Lund 2006)

På tal om kvinnor och män: En lathund om jämställdhet, Statistiska Centralbyrån (Örebro 2010)

4.3 Internetmaterial

Nationalencyklopedin <http://www.ne.se>, 2010